

- 8.Литвинова Т.Ф. Освітні стратегії і соціальна відповідальність дворянства Лівобережної України в першій половині XIX ст./ Тетяна Литвинова. // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Збірник наукових праць/ Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 11. – С.26 – 36.
- 9.Лавровский Н. Из первоначальной истории Харьковского университета/ Н. Лавровский // Журнал Министерства народного Просвещения. – Т. CXLV. – 1869. – октябрь. – С.235 – 260.
- 10.Листовский И.С. Граф Петр Васильевич Завадовский / И.С.Листовский // Русский архив. – 1883. – Кн. II. – №3. – С. 81 – 174.
- 11.Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України), ф. 2162, оп.1, спр.85. – 8 арк.
- 12.Державний архів Чернігівської області, ф.229, оп.1, спр. 14. – 222 арк.
- 13.ЦДІАК України, ф. 2162, оп.1,спр. 101. – 8 арк.
- 14.ЦДІАК України, ф.2162, оп.1, спр.239. – 6 арк.
- 15.Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – №1. – С. 1–40.
- 16.Державний архів Харківської області, ф. 667, оп.283, спр.114. – 11 арк.
- 17.Сбитнев И. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева (Из времени учреждения на Волыни и Подолии, после восстания 1831 г., русских школ взамен польских) / Иван Сбитнев // Киевская старина. – 1887. – Т. XVII. – №2. – С.285 – 307.
- 18.ЦДІАК України, ф. 2162, оп.1, спр.232. – 25 арк.

Masliychuk V. L. The Problem of Access to Education at Novhorod-Sivers'ky Gymnasium in the first quarter of XIX century

The article focuses on social contradictions in the educational sphere in Novgorod-Sivers'ky Gymnasium in the first quarter of XIX century. Gymnasium Authorities were favorable to the idea of greater access to education. Limited access to education for the lower strata of the population forced the first Director of the Gymnasium (Ivan Khalans'ky) to neglect established norms. On the other hand, presence and psychology of the local nobility led to certain misunderstandings in educational strategies. Achievements in the educational sphere to a certain extent depended on smoothing or avoiding of social conflicts.

Key words: education, gymnasium, nobility, confrontation.

Маслийчук В.Л. Проблемы доступа к образованию в Новгород-Северской гимназии в первой четверти XIX в.

В статье исследуются противоречия в образовательной сфере, в Новгород-Северской гимназии в первой четверти XIX в. Руководство гимназии пользовалось принципом широкого доступа к образованию. Ограниченный доступ к гимназическому образованию для низших слоев населения заставлял директора гимназии Ивана Халанского обходить установленные нормы. С другой стороны, наличие в своей основе как учеников и учителей местного дворянства, психология этого слоя общества приводила к определенным недоразумениям в образовательной сфере. Достижения в распространении образования определенным образом зависели от сглаживания или избегания социальных конфликтов.

Ключевые слова: образование, гимназия, дворянство, конфликтность

Статтю подано до редколегії 15.12.2016 р.

УДК 94/477.4 (477.4)

О. М. Білобровець

ПЕРЕХІД ПОЛЬСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ НА ПОЗИЦІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬЩІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано умови, обставини і причини переходу польської суспільної думки в Україні в роки Першої світової війни з позицій досягнення автономії на відновлення державної незалежності Польщі. Патріотичний ентузіазм поляків на початку війни, викликаний обіцянками російської влади надання їм автономії з ходом війни змінився розчаруванням, втому, пошуком нових шляхів вирішення національного питання і переходом на позиції відновлення самостійної польської держави. Ці зміни сталися через зволікання, нездатність і небажання російської влади вирішити питання автономії для поляків, через неготовність російського суспільства її сприйняти, а також через політику центральних держав щодо Польщі.

Ключові слова: польська суспільна думка, автономія, відновлення незалежності, Перша світова війна.

Польська суспільна думка в Україні найповніше представлена в пресі, у висловлюваннях партійних і громадських діячів різних рівнів, в програмних документах політичних партій. Період Першої світової війни і вирішення «польської справи» стали гострим питанням внутрішньої і зовнішньої політики Російської імперії і країн, учасників війни. Питання боротьби за права самоврядування і відновлення державності Польщі досліджували історики різних країн, зокрема, О. Воробчук [1], Я. Левандовський [2], Я. Паєвський [3] та ін. Короткий період війни змінив польське суспільство і його національні прагнення. У контексті загальної проблеми дане дослідження ставить своїм завданням з'ясування умов, обставин і причин переходу польської суспільної думки в Україні від позиції прагнень автономії до відновлення державної незалежності.

Польські політичні сили в країнах, що поділили Польщу на початку Першої світової війни підтримали уряди своїх країн. У перші дні війни в Росії Верховний головнокомандуючий, великий князь Микола Миколайович Романов звернувся з відозвою «До поляків». Вона викликала великий ентузіазм серед польського населення. Більшість поляків імперії вітали її з радістю, вважаючи що через лояльність і підтримку російського уряду, а не через кров своїх синів у повстаннях можна буде відновити права на самоврядування. Ще одна значна група поляків вважала, що тільки спираючись на сильну державу можна досягнути реалізації своїх національних прав. Цєю державою вони бачили Росію [4, арк. 300]. Низка політичних партій на чолі з Народною демократією і її лідером Романом Дмовським підписали звернення до уряду з підтримкою її політики у війні [5, с. 2]. За заявами Р. Дмовського, поляки приєдналися до слов'янського руху і головним завданням польської інтелігенції стало пояснення народу, що головним ворогом поляків є Німеччина [6, с. 1].

Активна підтримка поляками російської влади у війні почала слабшати із ходом війни, зростанням кількості жертв, матеріальними втратами, зростанням кількості біженців з Королівства Польського і Галичини і здачею німцями Варшави у 1915 р. Але найбільші розчарування очікували поляків у Росії у зв'язку з невиконанням обіцянок влади щодо надання полякам автономії. Для вирішення польського питання царський уряд скликав наради у жовтні-листопаді 1914 р., навесні 1915 р., а в червні 1915 р. було створено російсько-польську комісію, на яких розглядалися проекти майбутньої автономії Польщі, однак жоден з них не був узгоджений [1, с. 172]. Вже на початку 1916 р. негативні настрої поляків почали зростати.

Третій рік війни став переломним у визначенні їх національних завдань. На сторінках іноземної преси почали з'являтися повідомлення про те, що німці і австрійці хочуть дати автономію полякам на окупованих ними землях [7, с. 1]. У лютому 1916 р. відновилися засідання Державної Думи в Росії. У виступі міністра закордонних справ Росії прозвучало, що «завданням Росії залишається об'єднання розчленованої Польщі». Було також зазначено, що проект автономії Польщі передбачає створення національної польської школи усіх ступенів, не виключаючи вищої, і тому відкриття німцями польського університету у Варшаві «не заставить поляків відмовитися від своїх заповітних мрій на користь «бідного супу», запропонованого німцями» [8, с. 2].

У виступах депутатів від Польського кола, зокрема, Я. Гарусевича, звучала підтримка такої політики російського уряду, але вони заявляли про необхідність вирішення питання про відміну національних, віросповідних і земельних обмежень для поляків на всій території Російської імперії. І головним вважали не відкладення цього питання для обговорення у комісіях при міністерстві внутрішніх справ, а постановку їх у порядок денний і першочерговий розгляд на засіданні Державної думи [9, с. 3].

Однак, питання зняття обмежень для поляків у Західному краї не знайшло підтримки у російському суспільстві. Представники всіх думських фракцій, як правих, так і лівих, вважали незручним надавати полякам право набувати землі в необмеженій кількості і мати вплив у місцевій владі. Висловлювалися побоювання, що одержавши владу і вплив поляки перетворять західний край на польський за сутністю і це приведе до розпалювання релігійної і національної боротьби. Вони також висловилися проти надання католицькій церкві права безпосередніх відносин з Римською курією. Підґрунтям таких поглядів була політика Ватикану у підтримці Німеччини, яка обіцяла Папі римському відновлення світської влади [10, с. 1].

Політика відкладання вирішення «польського питання» російською владою залишала польське суспільство в стані очікування. З метою вироблення певної позиції поляки пильно сліdkували за новинами, які доходили із-за кордону, особливо із Варшави. Зросла кількість тих, хто вважав, що необхідно боротися за одержання самостійності Польщі [11, арк. 80]. Проте більшість польської громади вважала, що забезпечення єдності поляків усіх розділених земель і одержання автономії під владою Росії залишається найбільш важливим завданням.

На сторінках польської газети «Dziennik Kijowski», що видавалась у Києві і знаходилась під впливом народової демократії (ендеків) провідні польські політичні і громадські діячі висловлювали свою позицію щодо настроїв поляків, їх ставлення до поточних подій і стратегічних завдань, репрезентуючи думку польської громади. Питання одержання автономії активно обговорювалось на сторінках видання. Найбільше матеріалів присвячених цій темі було у другу річницю проголошення відозви великого князя Миколи Романова – серпні 1916 р.

Проти надання автономії польському населенню виступили праві російські партії – октябристи. Свою кампанію почали і відділи «Союзу російського народу», посилаючи меморіали до Петрограду. Зокрема, таке звернення надійшло з Харкова за підписом керівника відділу П. Котова-Конарського. У ньому зазначалось, що «проект польської автономії, який знаходився на розгляді в уряді і названий маніфестом, наповнив серця російського населення глибоким смутком. Не любов і не повагу, не вдячність, не прагнення до тісного союзу бачимо ми в польських словах, а тільки польський націоналізм, що використовує тяжке становище Росії для реалізації своїх прагнень до самостійності. Не для того наші батьки і діди боролися за православну віру, щоб католики одержали автономію» [12, с. 2].

Серед російського політикуму підтримували надання полякам автономії ліберали – партія конституційних демократів (кадети). Проект такої автономії «Про устрій Царства Польського» підготував один з провідних її членів – Федір Кокшкін [13, с. 15]. У кадетській газеті «Реч» було надруковано низку статей відомого публіциста В. Бурцева, обговорення яких велось на сторінках «Dziennika Kijowskiego». Бурцев зазначав, що «єдина дорога для поляків під девізом – не «Надвіслянські губернії», не «самосійна Польща», а «Польща автономна». Він вказував, що незалежна Польща може бути ідеалом для поляків, але не може бути і не повинна бути її практичною програмою у даний момент, тому що для цього немає в даний момент ні сил, ні умов». Підсумком до цих статей було висловлювання редакції газети, що «пан Бурцев не розуміє ні польського питання, ні поляків взагалі» [14, с. 2].

Ще на початку 1916 р. більшість польського населення в Росії була вірною ідеї автономії і боялась, щоб їх земляки в окупованій Варшаві залишалися на тих же позиціях. Такого погляду дотримувався і депутат Державної думи від польського кола Я. Гарусевич, заявивши, «що польське коло у своїй законодавчій діяльності буде відстоювати автономію для Польщі» [15, арк. 19]. Підтримували ідею автономії і представники великої промисловості, які боялися втратити російські ринки збуту і не могли конкурувати з більш сильною німецькою промисловістю у випадку перемоги Німеччини. Але плани німців щодо можливого надання самостійності Польщі, факти відкриття польського університету і технікуму в Варшаві, визнання за польською мовою рівних прав з німецькою в діловодстві урядових закладів, введення міського самоврядування заставляло задуматися навіть найбільш вірних Росії поляків [15, арк. 21].

Головний редактор газети «Dziennik Kijowski» Едвард Пашковський у передовій статті проаналізував чутки, які доходять з-за кордону і відзначив, що там панує «загальна польська орієнтація на незалежність, що усіяла суперечки, тертя і боротьба відбуваються виключно з питань тактичних, що Королівство Польське, Великопольща і Галичина в загальній масі визнають необхідність нейтральності у боротьбі основних воєнних блоків». Він вважав головним консолідацію польської національної думки, яка не може опиратися на суперечливі і небезпечні засадничі мотиви польської діяльності [16, с. 1].

Чітку позицію за відновлення незалежності висловив Член Державної думи Л. Димша, яку поділяла все більша кількість поляків. На з'їзді польських організацій у Москві він заявив, що «майбутню Польщу він бачить вже не автономною. Після жахів війни і розорення Королівства Польського, після постійних розчарувань і багатьох випадків невиконання Росією своїх обіцянок, єдиним рішенням польського питання є створення самостійного Королівства Польського» [15, арк. 19].

Про свій вихід з партії кадетів заявив відомий політичний і громадський діяч О. Ледніцький, оскільки був не згодний з позицією партії, яка виступала проти незалежності Польщі [17, с. 2].

Позиція на відновлення незалежної Польщі посилилася після оголошення Німеччиною і Австрією 04 листопада 1916 р. «Акту про створення незалежного Королівства Польського» на окупованих землях. На початку грудня 1916 р. відновили свою роботу Державна дума і Державна рада в Петрограді, які, однак, не приділили якоїсь уваги польському питанню, на що сподівалася польська громада. Пашковський у передовій статті газети писав, що засідання склали гнітюче враження на поляків, так як відповіддю на Акт з російського боку була тиша. Обидва керівники вищих державних органів жодним словом не зачепили польське питання. Головний редактор видання пише, що Польща, яка відділена від Росії окопами, тримає «патент», що визнає її незалежність. «Там ця незалежність, така чи інша, зла чи добра, але вже будується. Польща, яка в міру сил і можливостей вже будує фундамент своєї незалежності, як

підтримку в боротьбі з німецькою силою в примусовому полоні, отримала завдання виконати обіцянку пана Горемікіна» [18, с. 1].

Впевнено і однозначно напрямком польської суспільної думки в Україні на відродження самостійної польської держави прозвучав з уст відомого польського діяча, прихильника народової демократії Євгенія Старчевського. На початку грудня 1916 р. на сторінках «Dziennika Kijowskiego» у статті «Важливий момент» з метою уникнення оскаржень, закидів та інсинуацій у справі відбудови вітчизни з боку недругів він проаналізував ситуацію з проголошенням Німеччиною і Австрією незалежного Королівства Польського і означив стратегічні завдання польського суспільства щодо відбудови незалежної держави. Для цього треба було ясно і недвозначно донести свої погляди до європейського, і особливо російського суспільства. Найгіршою політикою в такий момент могла б бути політика страуса, тобто політика мовчання і недомовок.

Акт про незалежність Польщі, даний Німеччиною і Австрією, він пояснив його як продукт розрахунку центральних держав з метою використання воєнної сили поляків. Надання незалежності не цілій, а лише Конгресовій Польщі не було вирішенням польської справи, яка мала б відбутись шляхом міжнародних угод і, зокрема, за згодою Росії.

Є. Старчевський заявляв, що польський народ має право прагнути не автономії, а незалежності етнографічної Польщі, але одночасно глибоко вірить, що цей постулат, сприйнятий передовою частиною росіян, буде у майбутньому сприйнятий і всім російським народом. Полякам треба усвідомити, що дорога до незалежності лежить не через збройний виступ, не в долученні до європейської боротьби, не в творенні собі смертельних ворогів, а в збереженні наших сил, у незалежності нашої політики від іноземних нашіптувань, а також у зміцненні російсько-польських стосунків. Він також сподівається, що «поляки навзаєм очікують від російського суспільства доброзичливості й допомоги у винятково важку і трагічну для польського народу ситуацію» [19, с. 1].

Початок 1917 р. повернув внутрішню російську і зовнішню міжнародну ситуацію щодо вирішення польського питання в іншу площину. Вихід на арену нових політичних сил в Росії, перемога соціалістичних ідей, виступи президента США В. Вільсона з пропозицією нового світового порядку поставили питання відновлення незалежності Польщі в ряд найважливіших міжнародних питань. Значення заяв американського президента Вільсона для малих держав, і зокрема Польщі потрактував у статті в газеті «Dziennik Kijowski» відомий громадський діяч Зенон Петкевич [20, с. 1].

Таким чином, період Першої світової війни для польського суспільства був надзвичайно важким і трагічним з огляду на величезні матеріальні і людські втрати. Разом з тим, це був час різкої і якісної зміни польського суспільства. З початком війни поляки Російської імперії переважно більшістю з ентузіазмом підтримали російську владу у війні. Після відозви до поляків Верховного головнокомандуючого в перші дні війни розпочався період напрацювань конкретних пропозицій самоврядного устрою Польщі і очікувань їх реалізації. Однак, з ходом війни, збільшенням її жертв, кількості біженців з Королівства Польського і Галичини, окупацією німцями Варшави у настроях польської громади і польській суспільній думці, зокрема, в українських землях, де кількість поляків була найбільшою, відбулися зміни. Від автономних прагнень, виражених у виступах політичних і громадських діячів, на сторінках польської, російської та іноземної преси, польська суспільна думка перейшла до критики позиції урядових кіл і російських ліберально-демократичних сил за непослідовність і невиконання своїх обіцянок до позиції необхідності відродження державної незалежності.

Переломним у цьому відношенні був 1916 рік. Причинами такого переходу стали розчарування в нездатності і небажанні російської влади виконати дані полякам обіцянки щодо запровадження автономії на етнографічних польських землях. Остаточо поворот у польській суспільній думці про необхідність відновлення самостійної польської держави наступив після проголошення Німеччиною і Австрією 04 листопада 1916 р. Акту про незалежність Королівства Польського. Внутрішні російські і зовнішні міжнародні події наступного 1917 року довершили справу координації польських політичних сил всіх частин розділеної Польщі по узгодженню позиції щодо створення незалежної польської держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробчук О. Польське питання в російській та польській публіцистиці під час Першої світової війни (1914-1916 // Історична панорама. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 117-123.
2. Lewandowski J. Budowa państwa polskiego przed listopadem 1918 r. // Niepodległość Polski w 1918 r. a procesy państwotwórcze w Europie środkowo-wschodniej. – Lublin, 1996. – 203 s.
3. Pajewski J. Wokół sprawy Polskiej Parys – Lozanna – Londyn 1914-1918. – Poznań: Wyd-wo Państwowe, 1970. – 256 s.

4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі ЦДІАК України), ф. 442, оп. 864, спр. 239, 421 арк.
5. Жизнь Волыни. – Житомир. – 1914. – 13 августа. – С. 2.
6. Наша Волынь. – Житомир. – 1914. – 06 августа. – С. 1.
7. Жизнь Волыни. – Житомир. – 1916. – 25 января. – С. 1.
8. Жизнь Волыни. – Житомир. – 1916. – 11 февраля. – С. 2.
9. Жизнь Волыни. – Житомир. – 1916. – 14 февраля. – С. 3.
10. Жизнь Волыни. – Житомир. – 1916. – 26 февраля. – С. 1.
11. ЦДІАК України, ф. 274, оп. 4, спр. 456, 85 арк.
12. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 237. s. 2.
13. Щербін Л. Польське питання в політиці конституційно-демократичної партії (1905-1917 рр.), / XVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД», Переяслав-Хмельницький, 2013. Докладніше див. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1486>
14. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 243. – s. 2.
15. ЦДІАК України, ф. 274, оп. 5, спр. 56, 116 арк.
16. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 290. – s. 2.
17. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 277. – s. 2.
18. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 304. – s. 1.
19. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 305. – s. 1.
20. Dziennik Kijowski. – Kijów. – 1916. – nr. 351. – s. 1.

Belobrovets O.M. Transition of Polish Public Opinion in Ukraine to the Position of Polish Independence Restoration during World War I.

The article analyzes conditions, circumstances and reasons of the transition of Polish public opinion in Ukraine during World War I from the standpoint of achieving autonomy to the restoration of state independence of Poland. Patriotic enthusiasm of the Poles at the beginning of the war was caused by the promises of the Russian authorities to provide them with the autonomy. The war changed the course to disappointment and fatigue and compelled the Poles to look for new ways to solve the national question. The transition of public opinion intended to recover the position of independent Poland. These changes occurred because of the delay and inability of the Russian authorities to solve the issue of autonomy for the Poles due to the unwillingness of Russian society to accept it and because of the policy of Germany and Austria.

Keywords: Polish public opinion, autonomy, restoration of independence, World War I.

Белобровец О. М. Переход польской общественной мысли в Украине на позиции возрождения польской государственности в годы Первой мировой войны.

В статье проанализировано условия, обстоятельства и причины перехода польской общественной мысли в Украине в годы Первой мировой войны с позиций достижения автономии на возрождение независимости Польши. Патриотический энтузиазм поляков в начале войны, вызванный обещаниями российской власти предоставить полякам автономию сменился разочарованием, усталостью, поиском новых путей решения национального вопроса и переходом на позиции возрождения самостоятельного польского государства. Эти изменения стали возможны через затягивание, несостоятельность и нежелание российской власти решить вопрос автономии для поляков, через неготовность российского общества ее принять, а также через политику центральных государств по отношению к Польше.

Ключевые слова: польская общественная мысль, автономия, возрождение независимости, Первая мировая война.

Статтю подано до редколегії 9.01.2017 р.

УДК 94(477)»1914/1917»

Т. Ю. Герасимов, І. М. Романюк

**ПЕРЕБІГ АНТИАЛКОГОЛЬНОЇ КАМПАНІЇ В КИЄВІ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1914 – 1917 РР.)**

У статті досліджено вплив проведеної царським урядом антиалкогольної кампанії на повсякденне життя мешканців Києва в 1914 – 1917 рр. Висвітлено деякі позитивні наслідки боротьби з пияцтвом у перші місяці війни, пов'язані зі зменшенням рівня злочинності та кількості скоєних самогубств. Розглянуті явища, що свідчили про зворотний ефект від